

TÓTH ESZTER ZSÓFIA

A családi albumoktól a Facebook-os önreprezentációkig

Írásom első felében munkások fényképalbumait mutatom be, a hozzá fűzött történetekkel együtt, kitérek a korabeli életmód-átalakulások fotóreprezentációira, a fogyasztás átalakulására, cikkem második felében beszélek arról, hogyan alakítja át a gyermekek generációjánál a facebook-os önreprezentáció a képek használatát, a megváltozott kommunikációs rendszer az emlékezeti aktusokat.

A közösséget összetartó múlt többek között a személyes elbeszélések útján válik a közös, mediatisált tudás részévé. A társas szituáció jelentésalkotó hatással van a múlt megjelenítésére, így maga a fényképnézés aktusa is. A társalgó/társalgási emlékezet (conversational remembering) kifejezés az interakcióban zajló visszaemlékezésekre utal. Abból indulunk ki, hogy a szándékosan „kikeresett” emlékekben kifejeződik az emlékezés konstruktív természete (Kónya, 2000: 160). A társalgó emlékezés kifejezés arra (is) utal, hogy a beszélgetés célja a múlt együttes (re)konstrukciója.

Gyáni Gábor hangsúlyozza, hogy a kollektív emlékezet három réteget foglal magába: a személyes emlékezést, a hagyományt, valamint a történeti tudatot (Gyáni, 2010: 295–296, 302–303). Az elemzett történetek azt az átmenetet ábrázolják, amikor a személyes emlékezés hagyománnyá alakul.

Az egykori események megélése (Erfahrungsgeschichte) sajátosan idéződik fel a képek hatására. A képek hatására az azon ábrázolt esemény nagyobb jelentőséget nyer, mint az, amelyet nem örökítettek meg. Így a visszaemlékező is a kép kontextusában szerkeszti meg történeteit.

Kompozíció, történetelbeszélés, a másság megjelenítése az elbeszélésben: ezek azok a kulcsszavak, amelyek cikkem első felének vezérfonalául szolgálnak. Doktori disszertációm írásához öt éven át, 1999–2004 között készítettem interjúkat a szocialista időszakban betanított munkásként dolgozó nőkkel és szakmunkás férfiakkal. A kutatás során több száz magánfényképet gyűjtöttem össze tőlük és beszéltem is interjúalanyaimat a fotókról.¹ Megkértem őket arra, hogy adjanak kölcsön magánfényképeikből. Mivel egy személlyel, 5-10 alkalommal interjúztam, a képeket egy hétre kértem kölcsön és beszkenelés után visszaadtam őket. Egyesek ömlesztve, dobozban tartották képeiket, és válogatás nélkül adták oda. Mások albumba rendezve egész fényképsorozatot állítottak össze, például az egyik család, ahol a család

¹ Családi fényképek elemzési lehetőségeiről ld. Kunt 2003:133.

minden tagja a gyárban dolgozott, a család férfitagjairól külön albumot állított össze katonakorukban.

E részt írva újraolvastam és rákerestem az interjúmban a kép, fénykép, fotó szavakra és arra, milyen kontextusban használták őket a visszaemlékezők. Az interjúrészletek és a fotók együttes bemutatásával értelmezhetővé válik, hogyan viszonyultak visszaemlékezőim a fotózáshoz, mit tartanak érdekesnek az interjúszituációban elmesélni a fotókkal kapcsolatban, egyáltalán: mely fotókhoz kapcsolódnak történetek, hogyan jelenítik meg a másságot a képeken.² Anette Kuhn nyomán kitérek arra a módszertani problémára, hogyan befolyásolja az emlékek (re)konstruálását a fényképnézegetés, hogyan hívják elő emlékeiket ennek hatására? Hogyan tudja befolyásolni ezt a folyamatot az interjú készítője?

Először egy amatőr fotós művezető fényképekkel és fényképezéssel kapcsolatos elbeszéléseit elemzem.³

Ki ne ismerné Csengődi Lászlót a központi gyár művezetőjét – kezdődik a Harisnyagyári Dolgozó 1978-as cikke.⁴ „Közvetlen munkatársai szakmai tudását dicsérik, mások fotós tevékenységét”... „Bár előre tudom, mit fog válaszolni, mégis megkérdem tőle. Mi a kedvenc hobbija? Természetesen a fotózás- mondja mosolyogva.” Ő volt az egyetlen olyan visszaemlékezőm, aki szelektált képei közül és elsősorban az amatőr fotós múltjához kapcsolódó képeket, illetve „férfiasnak tartott tevékenységeihez”, a katonáskodáshoz, bicikliversenyző időszakához tartozó fotókat, őt munka közben ábrázoló fényképeket adta ide, családi képeit, esküvői képét nem.

² Ld. Kunt 2003:72.

³ K. Horváth 236. tömeges méreteket öltő populáris képkészítés.

⁴ Törzsgárdistáink. Szüntelenül tanulni. pontos hivatkozás.

1. számú kép

E csoportosítás alátámasztja azt, amit Sylka Scholz egykori NDK-s férfiakkal készített interjúzása során tapasztalt, hogy a férfiak elbeszéléseikben életük közhöz tartozó szféráját helyezik a középpontba.⁵

⁵ lásd Sylka Scholz: Die merkwürdige Absenz. In.: Geschlechterkonstruktionen in Ost und West. Biografische Perspektiven. szerk. Ingrid Miethe-Claudia Kajatin-Jana Pohl. LIT Verlag, Münster, 2005.

2. számú kép

A gyári újság cikkéből, mely illeszkedett a korabeli hivatalos diskurzushoz, több lényeges momentum is kimaradt mind a fotózással, mind Csengődi gyári munkájával kapcsolatban. Ő nemcsak fényképezőgépéről volt híres a gyárban a munkásnők között, hanem arról is, hogy Lengyelországból csempészett pulóvert, kardinánt árult, majd a rendszerváltás környékén mágneses karkötőt.

3. számú kép

A fotózásról maga így mesélt: „Kassai nevű zuglói haverom tanított meg fényképezni⁶. Én veztettem a fotószakért, volt egy laborom a gyárban. Kialakítottam ott egy helyet, ott szoktam aludni. Volt egy órák, amit be lehetett állítani fél órára, órára, aztán szundítottam egyet, mentem vissza. Volt egy Praktika gépem, vittem magammal mindenhol, még a vécére is, és ha megláttam valami érdekeset, lefényképeztem. Versenyeken is voltam. A bulikon fényképeztem, aztán táncoltam. Fényképeztem, táncoltam. Nagyon szerettem táncolni. (...) A Harisnyagyári Dolgozóba mindig volt a megbízás, hogy mit kell lefényképezni, mentem, lefényképeztem, bekerült az újságba. Minden képért 30 Ft-ot kaptam. Jó pénz volt az akkoriban. Aztán már mindig mennem kellett fényképezni”.... A Désiné lányának én fényképeztem az esküvőjén.⁷

⁶ Interjú Csengődi Lászlóval, 13. o.

⁷ Interjú Csengődi Lászlóval, 4. o.

4. számú kép

Elbeszélésében úgy ábrázolja a fotózást, mint férfias tevékenységet, olyan többlettudást, amely jó táncos képessége mellett kiemelte őt a többiek közül. Másrészt így privátszférát is ki tudott alakítani a gyárban, ahol munkaidőben meg tudott pihenni. Másrészt a fényképezés, mint állandó megbízás a gyári lapnak, illetve az esküvői fényképkészítések, melyre többször is visszatért, többletjövedelmet is biztosított számára. Csengődi hangsúlyozta, hogy 56-ban is fényképezett, azonban azok a képei nem sikerültek. Úgy ábrázolta, azért, mert a „hülye haverja” rosszul vette ki a gépből a filmet.⁸

⁸ Interjú Csengődi Lászlóval, 13. o.

5. számú kép

Felesége, aki az interjú elején ott volt, megmutatta új szemüvegét, majd távozott, hogy megnézzze kedvenc sorozatát, az interjú végére visszatért, és ő is hangsúlyozta, mennyire büszke arra, hogy férje vezette a szakkört és külön falon kellene tárolni a fényképeit.

A fényképész kihagyta azt az elbeszéléseiből, amit a többiek kivétel nélkül megemléstettek: azt, hogy nála a fényképezés összeköthető volt azzal, hogy „nagyívó”-nak tartották. Az elbeszélésekben az a különbség, hogy egyesek azt állították, akkor is ivott, amikor fényképezett, ő maga ezt cáfolta.

Kabáték így meséltek róla: „Aztán a kirándulásokon mindig volt valaki, aki berúgott. Biztos mesélte a Takács Teri a Csengődi Lacit, aki például mindig fényképezett, de akkor is, amikor már nem volt a gépében film. Vagy férfi vagy nő, de legalább egy mindig nagyon berúgott”.⁹

„Hívtak engem a mamák ebédre. Szerettek engem a lányok. Jó dumám volt, nem voltam savanyú, szerettem táncolni. Ha nem akartam inni, azt mondtam, hogy azért, mert fényképeznem kell”.¹⁰

A fényképeket mutogatva többen is elmeséltek családi vagy baráti tragédiát, sorsfordulatot, amely a képen szereplővel esett meg.¹¹

6. számú kép

⁹ Kabáték, 8. o.

¹⁰ Interjú Csengődi Lászlóval, 12. o.

¹¹ Eperjesiek is. A nagymamának később minden testvére feljött Budapestre utána. Egyikük fia, aki itt van a képen, 56 után disszidált, de nem közvetlenül utána. Németországba került, aztán később hallottuk, hogy ott kint agyonverték. De hogy miért, azt nem tudjuk. Interjú Eperjesi Pálnéval, 4. o.

Csengődi is mesélt egy ilyen történetet: „Ő, aki itt van, aztán agyonlőtte magát szolgálati pisztolyával a katonaságban”.¹² Ez a biciklis haverom, meg disszidált. (kép) A képpel kapcsolatos ténymegállapításokhoz gyakran kapcsolódott interpretáció is saját életútjával kapcsolatban. Itt például amellet érvelt, ő miért nem lett emigráns: „Én nem akartam. Volt nekem itt munkám, haverok, meg nem akartam itthagyni édesanyámat egyedül.”¹³ Tehát kötőerőként ábrázolta a munkahelyi identitást és a családit (édesapja meghalt a háborúban.)

Maga a fényképezőgép megvásárlása is egy disszidálási történethez kapcsolódott: „Először egy orosz fényképezőgépem volt, aztán egy német. Az első gépet olyantól vettem, aki disszidált és túl akart adni rajta. 1000 Ft volt, de az akkor sokkal többet ért, de neki gyorsan kellett a pénz”.¹⁴

Amikor megkérdeztem, nem akart-e hivatásos fotós lenni, azt mondta, eljátszott a gondolattal, azonban a hadseregtől leszerelése után inkább visszament a gyárba, mert „ott megvolt a pénzem és jó haverjaim voltak”.¹⁵ Tehát a felfelé irányuló mobilitás kiszámíthatatlan útja helyett a biztonságot, a jóbaráti társaságot választotta úgy, hogy amellet hobbiként űzte a fényképezést.

Az interjúszituációban nála félelmet éreztem akkor, amikor azokat a képeit mutatta meg, amelyet Kádár Jánosról készített 1968. október 24-i gyári látogatása alkalmából.

¹² Interjú Csengődi Lászlóval, 7. o.

¹³ Interjú Csengődi Lászlóval, 13. o.

¹⁴ Interjú Csengődi Lászlóval, 13. o.

¹⁵ Interjú Csengődi Lászlóval, 5. o.

7. számú kép

Ezért nem vernek meg engem most? – kérdezte tőlem 2000-ben, majd hozzátette: főnöke mit szólna ehhez, ha látná? Interjúalanyaim közül mások is úgy érezték – hiszen hozzájuk is eljutnak a média, elsősorban a televízió és a rádió múltértelmezései –, hogy ma Magyarországon Kádár Jánosról csak pozitívan beszélni nem helyénvaló. Ezt az összetett érzést többféle tényező is motiválja. Csengődi egy másik – közvetlenül október 23-a utáni interjúban – úgy ábrázolta Kádár Jánost, mint akit az 56 utáni megtorlások miatt nem lehet pozitív történelmi személyiségnek tartani.¹⁶ „Kádár Jani bácsi rendes ember volt, csak hát azok a kivégzések ne lettek volna. Miért kellett Nagy Imrét Romániába vinni? És a Maléter miért ment ki Tökölre? Én biztos nem mentem volna a helyébe, nem lehetett ott semmi jót várni.”¹⁷

Másrészt több visszaemlékezőnek erős félelemérzete van attól, hogyha megmutatja nekem azokat a – gyakran fényképalbumban őrzött fényképeket – amelyet ő csinált Kádár Jánosról, vagy ő maga látható a politikus társaságában, akkor ebből még problémái lehetnek.¹⁸ Ma Kádár János a politikai vezetők egy olyan képviselőjét is jelenti számukra, aki egykoron nagy hatalommal rendelkezett és azzal büszkélkedni is lehet, hogy ők vele személyes kapcsolatban álltak. Élményeiknek ez az aspektusa szintén a közös fényképekkel kapcsolatos viszonyukban fejeződik ki. Úgy érzik, családjuk kollektív emlékezetében megőrzendő, hogy ők kezét foghattak egykoron a politikussal.

Ugyanezt a képet, amelyen Kádár János szerepel, Kiss Gyuláné egészen más előjellel értelmezte az interjúszituációban:

„Én nem akartam a politikába belefolyjni. Nem érdekelt. Egyre vagyok büszke: amikor a Kádár ott volt a gyárban, én mondtam a beszédet. Ott volt a személyi titkára, egy fiatalember, az kérdezte előtte, hogy izgulok-e. Mondtam, igen, remegett a kezemben a papír, ha arról kellett volna olvasni, nem tudtam volna. Mondta erre a titkár, szimpatikus fiatalember volt, hogy dobj be egy felest. Mondtam, dehogy dobok, nem szoktam. Akkor megtartottam a beszédet, utána mondta, hogy ez frankó volt... Ilyen szavakkal. Meg Kádár is mondta, hogy jó volt. Itt a fénykép, ahogy Kádár mellett ülök”.¹⁹

Tehát ő ugyanezt a képet úgy kontextualizálta, hogy bár ő maga nem akart politizálni, arra büszke, hogy amikor az ország első embere a gyárban volt, ő tarthatta a beszédet és ez jól sikerült.

Az amatőr fotós történetei után arról írok, mit fényképeztek maguktól a visszaemlékezők, mit tartottak másnak, megörökítendőnek, mi az, amit így mutattak

¹⁶ „Kádár Jani bácsi rendes ember volt, csak hát azok a kivégzések ne lettek volna. Miért kellett Nagy Imrét Romániába vinni? És a Maléter miért ment ki Tökölre? Én biztos nem mentem volna a helyébe, nem lehetett ott semmi jót várni.” Interjú Cs. Lászlóval, 2001. október 25., 12. o.

¹⁷ Interjú Cs. Lászlóval. 2001. október 25. 12. o.

¹⁸ Szintén Cs. László főművezető volt az, aki miután vonakodva megmutatta a Kádár Jánosról készített fényképeit, azt mondta: „Ezért nem vernek meg engem most?” Interjú Cs. Lászlóval. 2001. október 11. 8. o.

¹⁹ Interjú Kiss Gyulánéval, 5. o.

be. Teréz életút-elbeszéléseiben fontos szerepet játszott utazásainak felelevenítése. Hangsúlyozta, férjével – aki korán elhunyt, ő maga 40 évesen maradt özvegyen – nyolcszor voltak a tengernél. Bár kipróbálták a román és a bulgár tengerpartot is, ez utóbbi sokkal jobban tetszett nekik, ide többször is visszamentek. Itt ismerkedtek meg egy – ahogy ő mondta – néger kisfiúval, akivel nagyon összebarátkoztak. A vele kapcsolatos elbeszéléseiben előítélet-mentességét hangsúlyozta: „Le vagyok fényképezve egy néger kisfiúval. Nekem a négerekkel soha semmi bajom nem volt. Őbennük is ugyanaz a piros vér folyik, ugyanaz az anya szülte őket, mint bennünket”.²⁰

Egy más alkalommal is mesélt róla, akkor azt hangsúlyozta, a gyerek milyen jól összebarátkozott az ő fiával és naponta együtt fürödtek. „Burgaszban volt egy aranyos néger kisfiú, minden nap velünk fürdött”.

A falusi és városi életmód szembeállítására jelenik meg abban a szintén többször elmesélt történetben és többször megmutatott fényképben, amely arról szólt, hogy Staffelék télre felhozták a nagymamát békásmegyeri lakótelepi lakásukba, aki nem tudta megszokni a környezetet és egész télen csigatésztát csinált. Ez őket nagyon idegesítette, és végül, hogy ne vessenek rajta, le is fényképezték e tevékenységet.

„Télen, Mindenszentek után lementünk, lezártuk a házat, hoztuk fel, itt meg egész nap ráért és csinálta a csigát (fotó). Unokám, Andi akkor volt kicsi, segített neki. Én már osztogattam mindenkinek, testvéreimnek, munkatársaimnak. Mondtuk is neki, hogy anyukám, ne csinálja már a csigát. Utána még két évig osztogattuk. Aztán jött az első tavaszi napsütés, akkor neki már mehetnékje volt, vinni kellett kocsival haza”.

Érdekes kutatási téma lehetne, hogyan fényképezik használat közben a lakók a lakótelepeket, hogyan jelennek meg a lakótelepi lakásbelsőik, amelyek családi ünnepekhez ugyanúgy háttérül szolgálnak születésnaptól halotti torig.

²⁰ Interjú Takácsnéval, 20., 35. o.

8. számú kép

Történetek nem jelenlevő fényképről, fényképezésről

Végül e részben két olyan történet idézek fel, amely olyan fényképekről szól, ami nem a visszaemlékezőké volt. Mindkét történet köthető a genderdifferenciához is: a férfiaknál a macsó viccelődéshez, nőknél pedig a szeretőtartáshoz. Ezért még egy rövid megjegyzés: mikor szerepelnek csak nők vagy csak férfiak a képeken? Mint az amatőr fényképésznél láthattuk: katonaságnál, sporttevékenység közben, olyan ünnepi alkalmakkor (névnap, névadó), mely italozással egybekötött.²¹ Nők nem hivatásos fényképeken, tehát nem az anyaság ábrázolásánál: legjobb barátnők lefényképezkedtek együtt illetve, amikor egymást cigarettázni tanították.

Kiss György műszakvezető gépész mesélte el, egyszer hogyan lett egy munkatársuk egy titokban készített vicces fénykép áldozata:

„Tóth Misit egyszer megviccelte az Illés. Mindig jártunk disznótorozni étterembe, a Márványmenyasszonyba, aztán egyszer mondta Illés, hogy most ne menjen senki, küldjük el a Misit egyedül, aztán kifigyeljük, hogy mit fog ott csinálni. Hát szépen kiöltözött, öltöny, nyakkendő. Leült, rendelt egy sört, de olyan keveset rendelt. Látszott, hogy várakozik, mert mi azt mondtuk neki, hogy majd mi is megyünk. Ételt is rendelt egy keveset. Cigarettázott, de csak nem jött senki. Illés meg titokban lefényképezte. Másnap jön be a gyárba a Misi, hát addigra már kitettük kinagyítva a fényképét a műhelyben, ahogy ott ül egyedül az étteremben és várakozik. Meglátta, azt mondja: a fene egyen benneteket, ki volt az? Jót röhögünk, aztán lett igazi disznótoros.”²²

És a zárótörténet – amellyel kapcsolatban érdemes lenne arról is bővebben beszélni, milyen fényképeket láttam a visszaemlékezők lakásában kitéve, általában esküvőit,²³ egyikükénél, amikor Belgiumban cserediák volt. Ez a történet egy esküvői képről szól, pontosabban a már halott férj szimbolikus engedélyéről azzal kapcsolatban, hogy asszonya új életet kezdjen. A történetet nem az érintett mesélte el, hanem egyik munkatársnője.

„- Takácsnének a férje után volt még élettársa?

- Igen, egy filmrendező... Elmesélte nekünk, hogy amikor először csalta meg a férjét, azt ott feküdtek az ágyban ott volt fölötte a fényképe. Aztán amikor már

²¹ A Suzana Milevska idézte fogalom, a genderdifferencia is: míg a férfiak által rendelkezésemre bocsátott fotók között kiemelt szereppel bírnak a katonasághoz kötődőek, sportolás közben készültek, addig a nőknél, akárcsak az elbeszélésekben, a fotókon is a családi sorsfordulók játszanak kiemelt szerepet. Lásd Milevska 2008:112-124.

²² Interjú Kissékkal, 25. o.

²³ Kunt 2003:101-103., az esküvői képekről.

olyan volt a helyzet, akkor mondta, hogy, na, Karcsi, most fordulj el, ne nézz ide”.²⁴

Rákérdezve az érintettnél a történetre, kiderült, hogy a filmgyárban csak segédmunkás volt az élettárs, másrészt mindez a férj halála után történt. A fényképekkel kapcsolatos történeteknél inkább a bőség zavarával küzdöttem a cikk összeállításánál. Ezért a sok lehetséges értelmezési mód közül felvillantottam az amatőr fényképész alakját, beszéltem arról, hogyan jelent meg Kádár János a képeken, ezt hogyan interpretálták, hogyan fényképezték ők maguk a másságot, amelyet számukra egy nyaraláson megismert „néger kisfiú” és a lakótelepi konyhában csigát csináló nagymama jelentett. Hogyan értelmezték azokat a képeket, melyen csak nők vagy csak férfiak láthatóak, és milyen történeteket meséltek olyan képekről, amelyek az interjúszituációban nem voltak jelen.

9. számú kép

A facebook-os önreprezentációk

A fenti idézett gyár munkásai és munkásnői – de nem a fent idézett interjúalanyaim, hanem náluk fiatalabbak, 1950 körül születettek – a facebook-on csoportot hoztak létre „régis harisnyások” névvel. Ez az oldal segített nekik 2013-ban találkoznunk megszervezésnél. Régi fényképeket is feltesznek, amelyek a gyárban készültek.

²⁴Interjú Kissékkal, 4. o.

Elsősorban a ráismerés, rácsodálkozás jellemző ezekkel a képekkel kapcsolatos kommenteknél, megpróbálják beazonosítani a szereplőket, kevés olyan eset fordul elő, hogy a képeken szereplőkkel kapcsolatos történeteket osztanának meg. Feltesznek a gyárral, a gyártmánnyal (harisnyanadrággal) kapcsolatos érdekességeket és kvízzjátékokat is indítottak egymás között. E játékban sem a múlthoz, sem a gyárhoz kötődő dolgokat és kérdéseket osztanak meg egymással, hanem a világ érdekes jelenségeit, legyen szó egzotikus tájról vagy receptről.

Részletesebben nem erről a csoportról írnék még, hanem egyik, azóta végzett kutatásom kapcsán megfigyelt facebook-os önreprezentációkról²⁵ A Szex és szocializmus című könyv egy fejezete az 1985-ös szépségkirálynőválasztásról és annak tragikus sorsú főhőséről, Molnár Csilla Andreáról szól. Nagy port vert fel a korabeli közvéleményben a szépségkirálynő-választás, ez volt ugyanis az első alkalom a szocialista időszakban, amikor olyan bikinis leányokat láthattak akár a televízió nézői, akik nem modellek voltak, hanem egyszerűen beneveztek a szépségversenyre. Lehetett köztük akár egy lány a szomszédból. A női test öncélú értéke is megjelent akkor, amikor a szépségverseny döntőseiről aktszobrot készítettek, illetve a szoborkészítésről készített fotókat kicsempézték az országból és külföldi, erotikus tartalmú magazinban jelentették meg a versenyzők bejegyzése nélkül. Röviden összefoglalva az egykor történeteket: 1985-ben – több mint ötven év kihagyás utánⁱ – „Magyarország szépe” versenyt rendeztek Magyarországon. A verseny szervezője a Magyar Médiaⁱⁱ nevű cég volt, osztrák licenc alapján.ⁱⁱⁱ A verseny kiírása szerint 16–26 év közötti, legalább 160 cm magas hajadonok jelentkezhettek. A több mint 2000 induló közül Molnár Csilla Andrea fonyódi gimnazista nyerte el a koronát az 1985. október 5-én a Budapesti Kongresszusi Központban rendezett döntőn.^{iv} 1985. december 18-án megnyerte Bécsben az első osztrák–magyar szépségversenyt,^v a Máltán rendezett Miss Európa-választáson pedig 3. helyezést ért el 1986. február 28-án. 1986. július 11-én Magyarország szépségkirálynője öngyilkos lett.

A szépségverseny idegen volt a kor politikai-társadalmi berendezkedésétől, amit egyrészt jól érzékeltetnek a sajtóreakciók, valamint a verseny elnevezése körüli huzavona, majd a magyarosított végeredmény. Dr. Cenkvári Éva, az 1985-ös szépségverseny döntőse így ábrázolta a szituációt: „Már a megnevezésnél problémák voltak, mert nem lehetett Miss Hungary, nem lehetett Miss Hungária, szóval sok minden nem lett, és akkor a szépsézek is meg a nyelvészek is megegyeztek: a Magyarország Szépe mindenkinek megfelelt.”^{vi}

1985-ben újságcikkek sokasága foglalkozott a versennyel, és szinte ezekkel egy időben könyvek és egy film is igyekezett feltárni az akkorra már erősen erodálódott szocialista rendszer újabb disszonáns jelenségét. 1986-ban Dér András és Hartai László Szépleányok címmel készítette el minden idők egyik legsikeresebb magyar dokumentumfilmjét a szépségkirálynő-választás visszáságairól, amelyet az 1980-as évek szocialista rendszerének korhű lenyomataként is nézhetünk.^{vii}

²⁵ E kutatás eredményei e kötetben olvashatóak: Tóth Eszter Zsófia-Murai András: Szex a szocializmusban, Libri Könyvkiadó, Budapest, 2014.

Életútinterjú készítettem Molnár Csilla Andrea szerelmével, Futács Károllyal, aki, mint kiderült, az emlékiratait is megírta. Futács Károly akkoriban a fonyódi Gyöngyhalász diszkó tulajdonosa volt. A diszkó nagyon modernnek számított akkoriban, ún. videodiszkó volt, ahol az akkoriban nehezen hozzáférhető nyugati slágereket játszották, lehetett szovjet pezsgőt és dobozos sört vásárolni. A hely kommunikatív emlékezetének tere Futács Károly facebook oldala, ahová az egykori törzsközönség tagjai és alkalmazottak töltenek fel emlékező-nosztalgikus felvételeket. Ezek egyik része köthető a korabeli Ndk-s lányokhoz, akik gyakran látogatták a helyet. Futács Károly önéletrajzi kötetében hangsúlyozta, hogy az NDK-s lányok – akik többnyire Drezdából vagy Kelet-Berlinből érkeztek – nagyon lazán viselkedtek a discóban. Fonyódra különvonat szállította őket. Valutakeretük szűkös volt, ezért az útiköltség kifizetése után jóformán nem is maradt pénzük, így rá voltak szorulva kedves nyugat-német vagy magyar fiúk italmeghívásaira. Visszajáró vendégeik a discóban találkoztak évről-évre NSZK-s fiúkkal. Miközben a fiúk a pezsgőt locsolták, a lányok Falco Kommissar című slágerére ropták a táncparketten. A visszaemlékezők szerint népszerű volt a lányoknál a Marlboro cigaretta is: aki csajozni akart a Balatonon, nem Sophiane-t szívott. A NSZK-s fiúk NDK-s lányokat szöktettek Nyugatra: a megghiúsult történetekről a Budapest Főváros Levéltárában őrzött határátlépési perekben olvashatunk: a lebukott NDK-s lányokat azonnal átadta a magyar hatóság a Stasinak és több év börtönbüntetés várt rájuk NDK-s hazájukban. Futács Károly visszaemlékezésében írt sikeres menekülésről is: nála, a Gyöngyhalászban ismerkedett meg egy NSZK-s fiú és NDK-s lány. A fiú Mercedesének csomagtartójában, az akkoriban népszerű szovjet pezsgők köz rejtve csempészte át a lányt a határon. A következő évben együtt mentek nyaralni Fonyódra, már mindketten NSZK állampolgárokként.

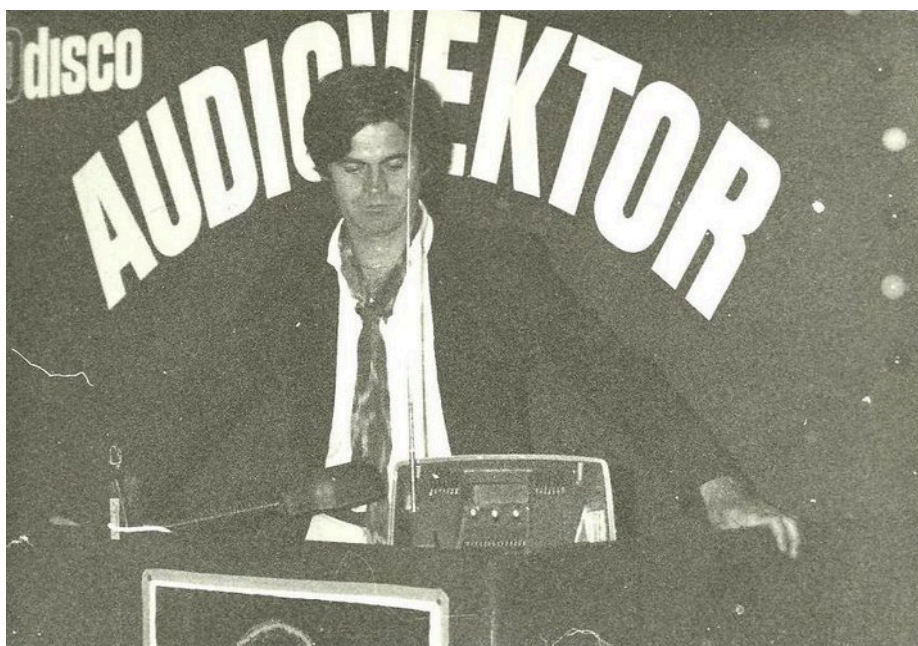
10. számú kép

A feltöltött képekhez a kommentek egy része nosztalgikus. Az a kép, amelyen a diszkó vezetőjét látjuk a korabeli DJ pultnál, igazán megmozgatta a hozzászólókat: „jó nosztalgiázni, legalább van mire emlékezni” – írta egyikük. „mit nem adnál érte, ha visszajönne az az időszak” – tette hozzá másikuk, aki az idő múlását veszteségként éli meg.

A múlt pozitív konnotációja megjelenik azokban a hozzászólásokban is, amelyben a diszkó vezetőjének férfiasságát dicsérik: „nagyon jó pasi voltál”, „szép szál szigetvári legény, a nők bálványa”. A legtöbben azt a felvételt osztották meg, amely a Gyöngyhalászt ábrázolta, a tulajdonos édesanyja és munkatársai körében. Szintén nagy visszhangot váltott ki az a kép, amelyen német motorosok láthatóak. A történetet nem a facebookról, hanem Futács Károly önéletírásából ismerhetjük meg: „A Gyöngyhalászbba közben megérkezett az a közel harminc motorosból álló ulmi nyugatnémet társaság, akik hatalmas feltűnést keltettek, amikor teljes erővel bőggetve a motorjaikat, a Gyöngyhalász elé álltak. Az üzletben különböző német klikkek alakultak ki, akik nem voltak jóban egymással: az ulmi motorosok, a stuttgarti menő srácok, akik a Schmieden klubból jöttek. De voltak itt Hamburgból, Münchenből és Nürnbergből is. Három-négyszáz német bulizott a Gyöngyhalászbban esténként.²⁶ A képen a motorosok láthatóak a diszkóban. A kommentelők szintén a régi szép időkre emlékeznek, s arra is, ki az, aki már nincs meghalt a német vendégek közül.

11. számú kép

²⁶ Futács Károly önéletírása.

A facebookos önreprezentációk értelmezési lehetőségeinek ez csak egy kis szelete, és csak az első lépés a kommunikatív emlékezet ilyesfajta működésének elemzésénél. Azonban úgy vélem, ezek az első lépések a fotók értelmezésének új lehetőségeit mutatják meg.

12. számú kép

Felhasznált irodalom

Kunt Ernő 2003 Az antropológia keresése. L'Harmattan Kiadó – MTA Néprajzi Kutatóintézet, Budapest.

Milevska, Suzana 2008 ESEMÉNYteljesség. Családi archívumok mint események/teljességek/leleplezések. In Turai Hedvig – Bán Zsófia szerk. Exponált emlék. Műkritikusok Nemzetközi Szövetsége, AICA, Budapest, 112-124.

Scholz, Sylka 2004 Die merkwürdige Absenz von Frauen in lebensgeschichtlichen Erzählungen ostdeutscher Manner. In Mieth, Ingrid – Kajatin, Claudia – Pohl, Jana (Hrsg.) Geschlechterkonstruktionen in Ost und West. Biographische Perspektiven. Berlin – Hamburg – Munster, LIT, 95-116.

ⁱ Kivéve az Anna-bál Szépe versenyt, melyet a szocialista időszakban is, 1954-től folyamatosan – elsősorban idegenforgalmi okokból – megrendeztek. Ezenkívül voltak helyi versenyek, például Budapest Szépe és a Miss Hunyadi az 1980-as évek elején, a Hunyadi nevű hajón.

ⁱⁱ Teljes nevén: Magyar Média Reklám és Propaganda Szolgáltató Leányvállalat.

ⁱⁱⁱ Tóth Rita, a Magyar Divat Intézet manökenje az 1984-es bécsi Miss Európa választáson 3. helyezett lett. A Képes Újság tudósítása szerint: „Csaknem ezernégyszáz éves Kárpát-medencei ittlétünk alatt eddig sikerrel távol tartottuk magunkat eme hívságos vetélkedéstől. Ötszáz esztendővel Mátyás király bécsi győzelme után egy Tóth Rita nevű magyar kislány is bevette a várost. A teljes ismeretlenségből előlépve, úgyszólván turistaúton bronz medáliát nyert az európai szépségversenyen.” Czippán György: Mégis lesz királynőnk! Képes Újság, 1985. szeptember 7. www.molnarsilla.hu

^{iv} Molnár Csilla Andrea 1969. január 20-án született Kaposváron. 1972-től Fonyódon élt vendéglátással foglalkozó szüleivel és öccsével. A fonyódi Karikás Frigyes Gimnázium tanulója volt. www.molnarsilla.hu (utolsó letöltés: 2013. december 28.).

^v Minden tekintetben szebbek a magyarok. Magyar Hírlap, 1985. december 19.

^{vi} Ennek oka lehetett az is, hogy az 1980-as évek elején törekedtek arra, hogy kevésbé áramoljanak be nyugati nyelvekhez kötődő kifejezések a magyar nyelvbe. Például Frutta Porta néven zöldség-gyümölcs standokat nyitottak Budapesten, majd azokat átkeresztelték Vitamin Portára.

^{vii} Szépleányok. Magyar dokumentumfilm, 1986. Rendező-operatőr: Dér András, Hartai László. Balázs Béla Stúdió – Mozgóképfelvételek Társaság.